

CARACTERISTICILE LOCUIRII ÎNTR-O SUBURBIE POST-SOCIALISTĂ: CARTIERUL FLOREȘTI

MIRCEA GABRIEL TROC

Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, în co-tutelă cu Universitatea de Medicină și Farmacie “Iuliu Hațieganu” Cluj-Napoca

Rezumat

Introducere. Cartierul Florești, ridicat pe terenurile agricole ale satului omonim, este unul din cele mai mari proiecte imobiliare de după 1989. Apărut în timpul unui adevărat “boom” imobiliar, cartierul nu s-a dezvoltat ca un proiect urban unitar, ci, mai degrabă, ca o serie de ansambluri de locuințe neintegrate într-un plan urbanistic coerent.

Metodologie și Scopuri. Utilizând interviul semistrukturat, chestionarul și observația, cercetarea își propune scoaterea în evidență a caracteristicilor locuirii din cartierul Florești și a fluxurilor de mobilitate între Cluj-Napoca și Florești, atât din punct de vedere al motivației schimbării domiciliului, cât și al traseelor zilnice și săptămânale ale locuitorilor.

Rezultate. Populația prezintă o omogenitate ridicată în raport cu vârsta și structura familiei, predominând familiile tinere, de 30-35 de ani, cu copii. Majoritatea au avut locuința precedentă într-unul din cartierele socialiste, alegând Floreștiul datorită prețurilor apartamentelor, mai scăzute comparativ cu orașul Cluj-Napoca.

Concluzii. Există un contrast puternic între un interior ideal și controlabil (apartamentul) și un exterior urât și problematic (spațiul cartierului). Are loc o retragere a activităților și interacțiunilor legate de locuire în interiorul spațiului apartamentului, în timp ce exteriorul Floreștiului este înlocuit cu spațiile publice și facilitățile urbane ale orașului Cluj-Napoca. Apartamentul ca proprietate devine central, în detrimentul unei relaționări cu spațiul de locuit, care depășește limitele imediate ale proprietății private.

Cuvinte cheie: cartiere, locuire, mobilitate spațială, post-socialism, suburbanizare.

RESIDENCE CHARACTERISTICS IN A POST-SOCIALIST SUBURB: THE FLOREȘTI DISTRICT

Abstract

Introduction. The Florești district, erected on the agricultural fields of the village with the same name, is one of the largest house building projects after 1989. Built during a real-estates “boom”, the district developed as a series of housing estates unintegrated into a coherent urban plan.

Aims and Methodology. Using the semi-structured interview, the questionnaire and observation, this research aims at showing the characteristics of habitation in the Florești district and highlighting the mobility flows between Cluj-Napoca and Florești, both as a residence change motivation and as daily and weekly inhabitant routes.

Results. The residing population is highly homogeneous regarding age and family structure, young families with children being dominant. Most of them previously resided in one of the districts built during communism, choosing Florești because the apartment prices are lower than in Cluj-Napoca.

Conclusions. There is a strong contrast between an ideal and controllable indoors (the apartment) and an ugly and problematic outdoors (the district space).

There is a back track of the activities and interactions related to habitation inside the apartment space, while the outdoors of Florești are substituted by the public spaces and urban facilities of Cluj-Napoca. The apartment as a property becomes central, in the detriment of a relation with the living space that exceeds the immediate boundaries of private property.

Keywords: neighborhoods, post-socialism, spatial mobility, suburbanization, urban living.

INTRODUCERE

Între 2007 și 2009, pe terenurile agricole ale comunei Florești a fost construit un nou cartier de locuințe. Apărut în timpul unei perioade de explozie a construcțiilor, pe fondul unui adevărat “boom” economic al orașului Cluj-Napoca, Floreștiul reprezintă cel mai important proiect imobiliar apărut în această perioadă și unul dintre cele mai importante de după 1989. Dezvoltarea cartierului a început la mai mult de 15 ani de la încheierea ultimului mare val de construcții de locuințe din oraș, în timpul căruia au fost ridicate cartierele de blocuri care în prezent găzduiesc mai mult de jumătate din numărul de locuitori ai Clujului. Noul cartier Florești a fost construit aproape în întregime de către dezvoltatorii imobiliari privați, fără vreo intervenție a statului. Fiecare agent privat a acționat independent, ansamblurile de locuințe luând forma terenurilor agricole cumpărate de dezvoltator și nefiind integrate într-un plan general al cartierului, alături de celelalte proiecte imobiliare din zonă.

Această dezvoltare “spontană” și-a pus puternic amprenta asupra aspectului fizic al cartierului. Șiruri de blocuri alternează cu fâșii de teren neconstruite, aflate în proprietate privată, iar rânduri de case (de obicei duplexuri) sunt construite în paralel cu ansambluri de blocuri aflate la câțiva metri distanță. Distanțele dintre blocuri sunt mici, depășind în unele locuri chiar și cele mai “înghesuite” zone din cartierele de blocuri construite în perioada comunismului, iar zonele cu densitate ridicată a construcțiilor alternează cu fâșii întinse de teren viran sau agricol.

Este esențială menționarea faptului că sub denumirea de Florești se ascund două entități separate și unite în același timp. Avem, pe de o parte, satul Florești, o veche așezare rurală din apropierea Clujului și, de cealaltă parte, cartierul, construit începând cu a doua jumătate a anilor 2000, pe teritoriul satului. Cartierul este construit pe terenurile așezării rurale, fără a exista o graniță bine delimitată între cele două, observându-se numeroase intercalări între zona de case a satului și blocurile din cartier. Cele două tipuri de așezare au în comun instituțiile centrale, dar diferă profund atât ca și compoziție socială, cât și ca experiență a locuirii. Lucrarea de față este centrată pe cartierul Florești și pe populația de proveniență urbană din zonele de blocuri. Orice mențiune a denumirii Florești din acest text se referă strict la cartier, excluzând automat așezarea rurală și locuitorii acesteia.

SCOPURI ȘI METODOLOGIE

Suburbanizarea este un fenomen recent atât în România, cât și în celelalte foste țări socialiste. Scopurile principale ale acestei cercetări au fost de a scoate în evidență caracteristicile noului cartier Florești, ca important exemplu de suburbanizare post-socialistă a unui dintre cele mai mari proiecte imobiliare de după 1989. Pentru atingerea acestui obiectiv s-au urmărit relevarea caracteristicilor locuirii și scoaterea în evidență a fluxurilor de mobilitate între Cluj-Napoca și Florești, atât din punct de vedere al motivației schimbării domiciliului, cât și al traseelor zilnice și săptămânale. Cercetarea a avut loc pe parcursul a două săptămâni, de la finalul lunii noiembrie 2011. Principala metodă utilizată a fost interviul semi-structurat. Au fost realizate 40 de interviuri în cartierul Florești de către echipa de cercetare, dintre care 13 au fost realizate de către autor, restul fiind accesibile sub formă înregistrată și sinteză textuală. Informații secundare au fost obținute atât din observații la fața locului, cât și din baza de date rezultată după aplicarea a 200 de chestionare în intervalul de timp menționat anterior.

REZULTATE

Unul dintre primele aspecte care ies în evidență în cercetarea cartierului Florești este omogenitatea ridicată a locuitorilor în raport cu vârsta și componența familiei. Sunt predominante familiile tinere, între 30 și 35 de ani, cu sau fără copii. Imaginea de “cartier de tineri” apare frecvent și în cadrul interviurilor realizate cu locuitorii, pornind de la vecinii de bloc, mereu “majoritatea tineri” și extinzându-se asupra întregului cartier. Această etichetă e întărită de altfel de numerele mari de mame care își plimbă copiii în grupuri, puternic vizibile de-a lungul zilei.

În ceea ce privește locuința anterioară, apar din nou elemente comune. Se conturează două categorii: prima, cea majoritară, a celor care s-au mutat din cartierele socialiste de blocuri, precum Mănăștur și Mărăști și cea de-a doua, mult mai slab reprezentată, dar totuși prezentă, a celor care s-au mutat în Florești fie din alte zone ale țării, fie din orașe sau comune din zona Clujului. Pentru cea mai mare parte a tinerilor intervievați, apartamentul din Florești reprezintă prima locuință proprie. Cei mai mulți dintre ei locuiseră în vechiul apartament împreună cu cel puțin încă un membru al familiei (părinți, bunici, frați) sau, într-un număr mai mic, fără alți membri ai familiei, dar într-o locuință închiriată. Indiferent de micile variații, scenariul este asemănător: tineri în căutarea primei locuințe personale sau familiale.

Mutarea în Florești a fost motivată în aproape toate cazurile de dorința de a avea o locuință în proprietate (“vreau să am casa mea”) și prețul scăzut al apartamentelor, comparativ cu cel din cartierele clujene. Locuințele din Florești ofereau o suprafață mult mai mare decât un apartament din Mănăștur sau Măraști, la același preț. Pe lângă criteriul suprafeței, alegerea unui apartament în noul cartier se face pe baza unui calcul rațional simplu: deși un apartament în Cluj ar fi fost accesibil dacă ar fi locuit în chirie, diferența de preț permite cumpărarea unei locuințe în Florești. În condițiile în care plata ratelor unui credit la bancă este relativ egală cu chiria lunară în oraș, varianta cumpărării unui apartament prin credit permite achiziționarea acestuia (de-a lungul mai multor ani, în funcție de perioada de creditare), plătind lunar o sumă aproape egală cu chiria în Cluj. Alegerea Floreștiului vine ca urmare a plasării acestuia într-o zonă a prețurilor scăzute pe o hartă a ofertelor imobiliare. Această situație explică și prezența celor care s-au mutat din alte orașe sau zone rurale, Floreștiul fiind, datorită prețurilor scăzute, un punct de intrare pentru cei din afară care vor să fie cu un pas mai aproape de oraș.

DISCUȚII

În cazul categoriei numeroase a celor mutați din Cluj în Florești, avem de-a face mai degrabă cu o mișcare de respingere, decât de una de atracție. În modelul de suburbanizare nord-american, avea loc un exod al clasei mijlocii înspre suburbii, bazat pe puterea de atracție a suburbiei și pe fuga de aglomerația, zgomotul și insecuritatea centrului, în timp ce mișcarea înspre Florești este de natură diferită. Locuitorii noului cartier nu aleg această locație pentru că au dorit să locuiască în afara orașului, ci pentru că nu au reușit să cumpere un apartament în altă parte. Iar această “altă parte” se referă în primul rând la cartierele socialiste lăsate în urmă. Mănășturul, Măraștiul sau Grigorescu sunt zone dezirabile pentru cei care pleacă, dar inaccesibile ca preț. Floreștiul, aflat în afara orașului și la distanță considerabilă de centrul Clujului, oferă, prin prețurile mult scăzute, alternativa de compromis.

Această mișcare a familiilor tinere înspre suburbii apare ca rezultat al combinației a doi factori principali. Unul dintre aceștia este de natură demografică și ține de evoluția naturală a populației. Copiii de acum 20 de ani au devenit adulți, s-au căsătorit și au copii. Familiile s-au “înmulțit”, în interiorul unui apartament destinat inițial uneia singure. Celălalt factor important este producția de locuințe, mai exact, producția de locuințe foarte scăzută de după 1989. În aceste condiții, nevoia tinerilor de a-și găsi propriul spațiu familial a găsit o supapă în momentul construirii Floreștiului.

O dată realizată mutarea în Florești, experiența locuirii devine puternic limitată în cadrul spațiului bine delimitat al apartamentului. Exteriorul, spațiul propriu-zis al cartierului este problematic și chiar ostil, reprezentând o

zonă contrastantă cu spațiul interior al locuirii. Avem de-a face cu două zone diferite, atât în ceea ce privește distincția spațiu public - spațiu privat, cât și percepțiile locuitorilor asupra lor și al rolului jucat de acestea în experiența locuirii. Avem, pe de o parte, apartamentul, spațiu clar delimitat, o zonă a controlului manifestat pe mai multe planuri. În primul rând, este un spațiu privat, care satisface nevoia de securitate și intimitate a locuitorilor. Accesul străinilor este puternic controlat, apartamentul fiind un spațiu prin excelență închis. Însă controlul nu se manifestă doar în privința securității sau a intimității. Apartamentul reprezintă materializarea dorințelor cu privire la amenajarea spațiului interior. Mobilierul, culoarea pereților, diferitele obiecte de uz casnic, chiar și recompartimentarea camerelor (un aspect de altfel scos în evidență de către dezvoltatorii imobiliari în prezentarea apartamentelor), tot ce înseamnă formă și culoare, sunt aspecte asupra cărora proprietarul își poate manifesta controlul creativ. Pentru mulți dintre proprietarii de apartamente din Florești, acesta reprezintă prima casă a familiei și un spațiu cu o dublă investiție, una materială și una afectivă, “prima noastră casă”.

În schimb, exteriorul scapă controlului locuitorilor din Florești, prin ambiguitatea spațiului cartierului, de la statutul proprietății terenurilor dintre ansamblurile de blocuri (fie că aparțin primăriei, unor dezvoltatori imobiliari sau unor localnici), la simpla delimitare a zonelor pentru pietoni de cele pentru autovehicule. Spațiul cartierului e asociat cu insecuritatea: haitele de câini vagabonzi, mașinile sau potențialii răufăcători sau cu o insecuritate sporită puternic după apusul soarelui din cauza lipsei iluminatului public. Exteriorul este de asemenea un loc al urâtului, în afara blocului fiind gunoaiele, blocurile neterminate, praful sau noroiul, înconjurate periodic de mirosul urât de la ferma de pui din mijlocul cartierului.

Însă acest “afară” neprimitor este un exterior imediat, palpabil și puternic inserat în traseele cotidiene ale locuitorilor. Este diferit de exteriorul îndepărtat, pictural, reprezentat de dealurile și pădurile înconjurătoare, elemente utilizate intens de altfel în publicitate pentru atragerea potențialilor clienți. Există o discontinuitate între spațiul apartamentului (interior) și exteriorul îndepărtat, prin intercalarea unei zone contrastante, spațiul cartierului, asociat cu insecuritatea și urâtul.

Apartamentul devine centrul activităților și interacțiunilor sociale legate de locuire. Iese în evidență o contractare a ariei de desfășurare a activităților legate de locuire și o retragere înspre spațiul controlat al apartamentului. Cu excepția cumpărăturilor mărunte de la magazinele alimentare din zonă și a mamelor care își plimbă cărucioarele cu copii în jurul blocurilor, traseele din interiorul cartierului sunt foarte limitate. Ieșirea într-unul din localurile din cartier are mai degrabă conotația unui act nebunesc sau excentric. O incursiune în spațiul cartierului e prezentată prin fraze de tipul “am fost o dată și în pizzeria X”, care indică un act singular fără intenția unei repetări.

Chiar și aceste rare activități sunt marcate de discrepanța interior/exterior, deoarece, deși localul sau terasa respectivă arată bine, trebuie să te limitezi la “bucătica aia, dacă ieși din ea, păstrezi imaginea până acasă”.

Traseele zilnice și săptămânale indică însă faptul că exteriorul problematic al Floreștiului este înlocuit cu cel al orașului Cluj, fie că e vorba de centru sau de cartierele clujene. Ieșirile din timpul liber sunt orientate către barurile, cluburile sau restaurantele din Cluj-Napoca, însă celelalte aspecte ale petrecerii timpului liber sunt de asemenea acaparate de către oraș, datorită lipsei spațiilor publice din Florești și din cauza diferitelor probleme ale spațiului cartierului. Nevoia de locuri de joacă, parcuri și alte spații și utilități publice este satisfăcută de ceea ce pune la dispoziție orașul, legăturile cu Clujul manifestându-se și în privința utilizării serviciilor medicale sau a frecventării școlilor. Toți intervievații erau înscrși la un medic de familie din Cluj, iar în cazul cabinetelor stomatologice situația este similară.

În acest context, tot ce este în afara granițelor apartamentului devine simplă zonă de tranzit. Expresia “nu ai unde să mergi în Florești” devine regulă generală pentru cei care locuiesc aici, imediat completată de jumătatea complementară “pentru orice mă duc în Cluj”. Situația este exprimată în termeni explciți de către locuitorii apartamentelor, prin expresii precum “cartier dormitor” sau chiar “ghetou”. Imaginea de ansamblu sugerează o izolare în spatele pereților unui apartament mai mult sau mai puțin ideal, Floreștiul reprezentând mai degrabă un conglomerat de spații de locuit individuale și deconectate, decât o comunitate care folosește un spațiu comun.

Această situație se reflectă și în cazul relațiilor de vecinătate din cartier. Interviuurile indică o foarte slabă activitate socială în afara spațiului apartamentului. Deși, bineînțeles, cazuri ale familiilor care au relații apropiate cu alte familii tinere din bloc nu sunt inexistente, în general există o slabă coagulare a relațiilor sociale între vecini. Relațiile de vecinătate sunt caracterizate de anonimitate sau indiferență, iar implicarea în soluționarea diferitelor probleme la nivel de bloc sau ansamblu de locuințe este scăzută.

Păstrarea unei legături atât de puternice cu orașul Cluj pune problema accesului la mijloacele de transport individuale sau în comun. Spațiile publice și semi-publice ale orașului prezintă un potențial al satisfacerii nevoilor de locuire neîmplinite de cartierul Florești, dar posibilitatea floreștenilor de a le folosi e puternic mediată de modalitatea de transport. Accesul inegal la mijloacele de transport și, în special, distincția între cei care dețin cel puțin un autoturism personal și cei care nu dețin, produce o anumită stratificare a locuirii din suburbie. Referindu-ne strict la spațiul cartierului Florești, condițiile de locuire sunt relativ egalitare, având în vedere faptul că probleme precum lipsa locurilor de joacă sau a parcurilor afectează în aceeași măsură locuitorii unei zone. Totuși, posibilitatea

floreștenilor mai mult sau mai puțin limitată de a contracara aceste probleme prin folosirea spațiilor publice și facilităților urbane din Cluj-Napoca creează diferențieri între locuitori. Distanța de aproximativ 10 kilometri dintre Cluj-Napoca și Florești este destul de mare pentru a face foarte dificilă deplasarea regulată între cele două puncte fără utilizarea unui mijloc de transport. Informațiile obținute în cercetarea de față indică faptul că o parte consistentă a locuitorilor din cartier nu dețin un autoturism personal. Lipsa acestuia impune o serie de dezavantaje și afectează modul în care nevoile legate de locuire, dincolo de simpla utilizare a spațiului apartamentului, sunt satisfăcute. În primul rând este vorba de presiunea financiară, în condițiile în care un bilet pentru autobuz la singura companie privată de transport în comun care face legătura cu Cluj-Napoca costă mai mult decât dublul unuia pe liniile de transport din oraș. De asemenea, se pune problema timpului, în ceea ce privește intervalul de timp la care sosesc autobuzele sau durata limitată a programului de circulație. La acestea se mai adaugă și problema capacității sistemului de transport în comun de a absorbi întregul număr de pasageri în timpul orelor de vârf, în special în timpul dimineții. Chiar și deținerea unei mașini personale produce diferențieri în cadrul aceleiași familii, în condițiile în care soțul, soția și copilul sau copiii au trasee diferite, la ore diferite.

Dezvoltatorii imobiliari au avut un rol important în crearea acestei relații cu spațiul de locuit (în care acesta e redus la spațiul apartamentului ca și proprietate). Se poate spune că, în final, ceea ce se oferă de către dezvoltatori nu este un cartier, un ansamblu de locuire la o scară mare, care satisface o gamă de nevoi ale locuirii specifice traiului urban, ci unități separate de locuit, în sensul cel mai restrâns al cuvântului, rezumându-se la apartament și parcare. Ceea ce s-a scos pe piață a fost apartamentul, numărul de camere, suprafața, adică cea mai mică unitate de locuire, multiplicată la nivelul întregului cartier, fără nimic în plus. S-a realizat producția de locuințe, dar nu și cea a locuirii propriu-zise, reduse la proprietate. În această nouă abordare, locuirea devine subordonată locuinței și e redusă la proprietate. Apartamentul în sine devine central, în detrimentul unei relaționări cu spațiul de locuit și a relațiilor sociale aferente unei situații de locuire, care depășește limitele imediate ale proprietății private.

În logica economiei de piață, locuința își pierde statutul de spațiu al realizării locuirii și de fundal fizic al relațiilor sociale existente într-o situație de locuire. Centrarea pe locuință ca proprietate îi limitează rolul și calitățile. Actul de selecție al unui nou domiciliu se restrânge la un calcul legat de posibilitatea achiziționării proprietății respective, iar locuința e redusă la aspectele sale strict cuantificabile: suprafața și prețul. Aspectele “calitative”, tot ce ține de exteriorul apartamentului, trec pe locul secund. Criteriul fundamental de selecție se reduce la un raport simplu: suprafața cea mai mare posibilă la prețul cel mai mic sau cel mai apropiat de limita bugetului.

Dezvoltatorii imobiliari contribuie la această restrângere prin modul insular al construirii cartierului. E scos pe piață un raport suprafață/preț, nu un apartament care face parte dintr-un cartier cu anumite calități. Desigur, acest raport e ambalat de către vânzători într-un peisaj natural frumos și pictural, dar care nu este palpabil, pădurea și dealurile sunt în afara cartierului și nu fac parte din experiența de locuire propriu-zisă. În această ipostază, fiecare apartament e situat pe o hartă cantitativă abstractă, a prețurilor pe metru pătrat și mult mai puțin sau deloc pe una afectivă sau calitativă, abordabilă în termeni de frumos/urât, curat/murdar, aglomerat/neaglomerat.

Experiența locuirii deficitare din suburbie și dependența de oraș duc la modificări ale modului în care sunt percepute spațiile de locuit din oraș. Interviuurile indică faptul că, în urma experienței locuirii deficitare din Florești, vechile cartiere socialiste sunt reevaluate. Cartiere precum Mănăștur sau Mărăști, criticate la rândul lor în anii precedenți pentru lipsuri asemănătoare cu cele imputate Floreștiului, precum lipsa spațiilor publice sau “înghesuală” construcțiilor, sunt acum evaluate pozitiv. Anii scurși de la schimbarea regimului comunist au adus mici investiții în îmbunătățirea sau reabilitarea spațiului cartierelor de blocuri construite înainte de 1989, îmbunătățiri care s-au dovedit a fi semnificative în comparație cu Floreștiul. Deși cu numeroase probleme, aceste cartiere au fost construite după un plan urbanistic, ale cărui goluri au fost umplute parțial după trecerea la economia de piață. Este adevărat, cel puțin în cazul marilor magazine, care au profitat de piața de desfacere reprezentată de concentrările mari de populație din cartierele de blocuri. Se poate spune că vechile cartiere socialiste au devenit treptat un pic mai “complete” după căderea regimului comunist, păstrând însă o parte din problemele inițiale.

Reevaluarea cartierelor de blocuri din Cluj-Napoca este oarecum ironică, având în vedere faptul că imaginea inițială a cartierului Florești era aceea a unei zone de locuit opuse și superioare cartierelor precum Mănășturul. În perioada construcției primelor ansambluri, Floreștiul reprezenta un potențial de locuire superior celorlalte cartiere de blocuri din orașul Cluj. Această imagine pozitivă s-a transformat, pe măsură ce ansamblurile de locuințe erau finalizate și aspectul final al cartierului începea să se întrezărească, într-una negativă și inferioară vechilor spații

de locuit, ajungând până la etichetele deja menționate de “cartier dormitor” și “ghetou”. Schimbarea atitudinii față de cartierele de blocuri din Cluj subliniază o distincție dintre spațiul locativ dezirabil și spațiul locativ accesibil ca preț. În timp ce zonele de locuit ale orașului sunt dezirabile, dar inaccesibile ca proprietate, Floreștiul este accesibil, dar indezirabil.

CONCLUZII

Există un contrast puternic între un interior ideal și controlabil (apartamentul) și un exterior urât și problematic (spațiul cartierului). Are loc o retragere a activităților și interacțiunilor legate de locuire în interiorul spațiului apartamentului, în timp ce exteriorul Floreștiului este înlocuit cu spațiile publice și facilitățile urbane ale orașului Cluj-Napoca. Apartamentul ca proprietate devine central, în detrimentul unei relaționări cu spațiul de locuit, care depășește limitele imediate ale proprietății private.

Mulțumiri

Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Cod Contract: POSDRU/88/1.5/S/56949

Bibliografie

- Baldassare M. Suburban Communities. *Annual Review of Sociology*, 1992; 18:475-494
- Clapson M. Suburban Century. *Social Change and Urban Growth in England and the United States*, Berg, New York, 2003
- Clapson M, Hutchinson R. *Introduction: Suburbanization in Global Society*. Emerald Group Publishing Limited, 2010; *Research in Urban Sociology*, 10: 1-14.
- Frantz K, Stoianov P. *Gated Communities in Bulgaria: Interpreting a New Trend in Post-communist Urban Development*. *GeoJournal*, 2006; 66:57-63
- Hirt Sonia Stuck in the Suburbs? *Gendered Perspectives on Living at the Edge of the Post-Communist City*. Ed. Elsevier, 2008. *Cities*, 2008; 25:340-354
- Miller D. (ed.) *Home Possessions. Material Culture Behind Closed Doors*, Berg, Oxford, 2001
- Stanilov K. (ed.) *The Post-socialist city. Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Ed. Springer, The Netherlands, 2007